

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ

Збірник наукових праць

**ОБНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ І МЕТОДІВ
ПСИХОЛОГІЇ ОСВІТИ ТА
ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ**

Наукові записки
Рівненського педінституту
Випуск 4

БІБЛІОТЕКА
Рівненського державного
педагогічного інституту

ПЕРЕВІР
2013 РІК
2018 РІК
2023 РІК

Рівне - 1998

454526

ЧИТ. ЗАЛ № 1

4586

88.840 + 74.200.526

0-59

341.015 Збірник наукових праць

“Оновлення змісту і методів психології освіти та професійної орієнтації”

Наукові записки Рівненського педінституту. Випуск 4. — Рівне, Рівненський державний педагогічний інститут, 1998 р. — 142 с.

Збірник наукових праць містить науково-методичні статті з актуальних проблем психології виховання та навчання і професійної орієнтації дітей та учнівської молоді.

Опубліковані матеріали можуть бути використані науковцями, практичними психологами, вчителями, викладачами та студентами педагогічних університетів, інститутів та коледжів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

член-кореспондент АПСН, кандидат педагогічних наук, професор **Тищук Віталій Іванович** (Рівненський державний педагогічний інститут);

член-кореспондент АПН України, доктор психологічних наук, професор **Бех Іван Дмитрович** (Інститут проблем виховання АПН України);

кандидат педагогічних наук, професор **Воробйов Анатолій Миколайович** (заступник головного редактора) (Рівненський державний педагогічний інститут);

дійсний член АПСН, доктор педагогічних наук, професор **Дем'янчук Степан Якимович** (Рівненський економіко-гуманітарний інститут);

доктор педагогічних наук, професор **Коваль Ганна Петрівна** (Рівненський державний педагогічний інститут);

доктор педагогічних наук, професор **Лисенко Неля Василівна** (Прикарпатський педагогічний університет ім. В. Стефаника);

доктор педагогічних наук, професор **Лісова Світлана Валеріївна** (Рівненський державний педагогічний інститут);

дійсний член АПСН, доктор педагогічних наук, професор **Мітюрів Борис Никифорович** (Рівненський державний педагогічний інститут);

кандидат психологічних наук, доцент **Павелків Роман Володимирович** (Рівненський державний педагогічний інститут);

доктор психологічних наук, професор **Пасічник Ігор Демидович** (Острозька академія);

доктор психологічних наук, професор **Савчин Мирослав Васильович** (Дрогобицький державний педагогічний інститут ім. Івана Франка);

доктор педагогічних наук, професор **Сметанський Микола Іванович** (Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського);

доктор педагогічних наук, професор **Терещук Григорій Васильович** (Тернопільський державний педагогічний університет);

кандидат педагогічних наук, доцент **Янцур Микола Сергійович** (заступник головного редактора) (Рівненський державний педагогічний інститут).

Друкується за рішенням Вченої Ради Рівненського державного педагогічного інституту (протокол № 4 від 26 листопада 1998 р.)

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи не рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 266000, м. Рівне, вул. Остафова, 31.
Рівненський державний педагогічний інститут

ISBN 966 - 7281 - 04 - 8.

© Рівненський державний педагогічний інститут, 1998

ЗМІСТ

Передмова.....	3
Зінченко В.П., Янцур М.С. Теорія і практика розбудови системи професійної орієнтації в сучасних умовах.....	4
Сергєєв О.В., Сорочинська В.В., Тищук В.І. Інноваційні процеси в дидактиці.....	15
✓ Журба К.О. Відображення проблем духовності в психологічних дослідженнях.....	22
Воробйов А.М. Діагностика та корекція вихованості учнів.....	24
Осьмак Л.П. Методика діагностики мотивації самоствердження підлітків.....	41
Назарєць Л.М. Регулюючий вплив емоцій на діяльність людини (на матеріалі концепції У.Гейліна).....	46
✓ Ставицька О.Г. Психологія використання паралінгвістичних засобів у структурі морального впливу на свідомість вихованців.....	47
Янцур М.С. Зміст теоретичної підготовки фахівців з професійної орієнтації.....	49
Сорочинська В.В. Творча обдарованість дітей: діяльнісний підхід до проблеми.....	55
Маліновська Н.В. Індивідуальний підхід до дитини в педагогічній системі С.Русової.....	59
Фасолько Т.С. Психологічні основи формування відповідальності у дітей дошкільного віку.....	62
Борова В.Є. Психологічні аспекти формування звукової культури мовлення дошкільників.....	65
Шевців З.М. Психологічні аспекти взаємодії учнів з природою у педагогічній спадщині В.О.Сухомлинського.....	67
Бобрівський В.І., Янцур М.С. Педагогічне тестування рівня професійної компетентності вчителів.....	69
Михальчук Н.О. Використання методів психологічного шкалювання в роботі практичного психолога.....	74
Петренко О.Б. Психолого-педагогічні витоки почуття любові дитини до матері та материнської любові.....	78
Кіндрат В.К. Врахування психолого-педагогічних особливостей підлітків у патріотичному вихованні.....	84
Галатюк Ю.М., Тищук В.І. Психолого-дидактичні особливості навчально-дослідницької діяльності та її структурні елементи.....	88
Замша С.І. Науково-методичні основи профорієнтаційної роботи.....	94
Павелків Р.В. Виховання молодших школярів за міжнародною програмою "Self-esteem" як засіб профілактики кризи підліткового віку.....	95
Сілков В.В., Сілков А.В. Психологічні аспекти теоретико-методичних основ навчання математики молодших школярів.....	99
Сілков В.В., Сілова Е.О. Психолого-методичні основи особистісно-орієнтованого формування математичних понять.....	103
Сингаївський Д.В. Математичний апарат структурування змісту навчання.....	109
Антонюк М.С. Експериментальне дослідження пізнавальної активності учнів в процесі вивчення фізики і трудового навчання.....	115
Янцур М.С. Роль і зміст курсу "Основи професіографії" в підготовці практичного психолога-профконсультанта.....	121
Трохимчук І.М. Психолого-педагогічні основи екологічного навчання та виховання учнів.....	126
Бабак В.П., Сорочинська В.В. Виявлення обдарованості дітей в процесі їх навчання.....	128
Остапчук М.В., Тищук В.В. Формування гуманітарного способу мислення в технічній творчій діяльності.....	132
Приймак О.П. Психолого-педагогічні передумови підвищення якості засвоєння учнями початкових класів таблиць арифметичних дій.....	133
Швай Р., Гірний О. Інформаційна парадигма у філософії освіти.....	136
Андрєєв О., Трифонюк Ю. Позашкільна освіта України та сучасні інноваційні ідеї зарубіжної освітньої думки.....	138
Відомості про авторів.....	141

родичі, знайомі тощо. Одержані таким шляхом відомості дуже часто бувають значно спотвореними, завдяки чому в учнів створюється не завжди правильне уявлення про привабливість одних професій і відразу до інших. Ось у зв'язку з чим цілеспрямована профосвітня робота повинна запобігати нічим не виправданому і помилковому відношенню школярів до багатьох потрібних соціальному виробництву професій.

Для здійснення професійної просвіти школярів важливо чітко уявляти її головну мету, тому що саме від неї залежать форми і методи цієї роботи. Найчастіше мету професійної просвіти вбачають у тому, щоб ознайомити школярів з як найбільшою кількістю професій, роблячи при цьому акцент на найнеобхідніших для суспільства в даний час професіях. Але такий спрощений підхід сприяє безсистемності та випадковому набору професій, з якими знайомлять учнів. Тому профосвітня робота з школярами повинна бути спрямована на те, щоб сформувати в них позитивне відношення до праці та навчити їх, як розглядати будь-яку незнайому професію: побачити в ній головне, розібратись в предметі та меті, знарядях та умовах праці, співвідносити ті вимоги, що висуває професія до індивідуальних особливостей людини.

Вимога навчити учнів розглядати будь-яку незнайому професію не випадкова. Вона співвідноситься з найважливішою потребою сучасного навчання — вчити самостійно здобувати знання, вчити дослідницькій діяльності, вчити мислити, а не тільки запам'ятовувати. Світ професій великий і складний, в ньому нараховуються, як вже зазначалося вище, десятки тисяч професій. Звісно, що школярі можуть бути ознайомлені тільки з невеликою частиною їх. Щоб це не був випадковий набір професій, профосвітня робота повинна передбачати ознайомлення учнів з представниками певних груп професій, утворених на основі деякої схожості між ними. Для цього можна скористатись відомою класифікацією професій Є. Клімова, яка ґрунтується на залежності вимог професії до людини від предмета праці, з яким має справу працівник конкретної професії. а також від мети, знарядь (засобів) і умов праці.

Проведення спеціально організованої профорієнтаційної роботи значно підсилює вплив навчально-виховного процесу на вибір професії кожним школярем. Найбільш сприятливі умови для здійснення профорієнтаційної роботи у школі серед всіх навчальних предметів має трудове навчання. І це не випадково, адже сам зміст трудового навчання вже є важливим засобом профорієнтаційної роботи із школярами. На уроках трудового навчання у школярів формуються різноманітні початкові трудові і деякі професійні уміння і навички, перевіряється практична придатність кожного учня до того чи іншого виду трудової діяльності. Крім того, сам вчитель трудового навчання є найбільш підготовленим до профорієнтаційної роботи порівняно з іншими вчителями-предметниками. Його загальнотехнічна підготовка дає можливість орієнтуватись в загальній структурі системи суспільного виробництва та основних її галузях, уявляти тенденції розвитку цих галузей, орієнтуватись в складному світі сучасних професій, знати особливості вимог, які висувають ці професії до людини.

Профорієнтаційна робота в практичній діяльності вчителя трудового навчання — це не організація окремих заходів, які створюють додаткове навантаження, а цілеспрямована навчально-виховна робота, невід'ємною частиною якої є і профорієнтація. Тому для забезпечення профорієнтаційної спрямованості уроків трудового навчання, вчитель повинен ретельно підготуватись до цього.

Зміст профорієнтаційної роботи у процесі трудового навчання орієнтовно визначається в першу чергу навчальною програмою з цього предмета. Але не всі розділи і теми програми містять вимоги до змісту профорієнтаційної роботи, і не всі школи мають однакові можливості для цього. Тому, виходячи із змісту кожного розділу і теми програми, виробничого оточення школи, можливостей профільного трудового навчання у старших класах, вчитель повинен самостійно визначити або розширити той профорієнтаційний матеріал, коло тих професій, з якими будуть ознайомлені учні.

Р. В. ПАВЕЛКІВ

ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗА МІЖНАРОДНОЮ ПРОГРАМОЮ

"Self-esteem" ЯК ЗАСІБ ПРОФІЛАКТИКИ КРИЗИ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

Проблема кризи підліткового віку займає особливе місце у віковій і педагогічній психології. Тому можливість знайти шляхи вирішення цієї проблеми є актуальною для психологів-практиків, батьків, педагогів і, звичайно, самих підлітків.

З точки зору Л.С. Вигодського, психологічна природа кризових періодів полягає в тому, що форма діяльності, провідна у попередньому періоді, вже вичерпала себе — у ній виникли передумови і мотиви нової форми, що неминуче приводить до певного затухання попередніх видів активності дитини, до "запустіння" попередніх відношень і внутрішнього життя, до сповільнення

розвитку. Це складає зміст докритичної фази. Відбувається пошук нової конкретної форми діяльності, і якщо дитина її знаходить, то попередня спрямованість життя втрачає сенс. У цьому виражається зміст власне критичної фази. Починається засвоєння перш за все нової форми діяльності, що, звичайно, складає найбільш відповідальний момент переходу до нового періоду. Нова форма збагачується відповідальними діями і цілями, у неї здійснюються різноманітні психічні процеси — настає перехід стійкого розвитку.

Вікові зміни у підлітковому віці можуть відбуватися або різко, критично, або ж поступово, плавно. У підлітків часто знижується успішність, спостерігаються гострі конфлікти з оточуючими, хворобливі переживання. Як відзначив Л.С. Вигодський, діти ніби випадають з тієї системи педагогічного впливу, яка ще зовсім недавно забезпечувала нормальний хід їх виховання і навчання. Але поряд з негативними симптомами з'являються і позитивні фактори — зростає самостійність підлітка, більш багатогранними стають стосунки з ровесниками, дорослими. Підліток активно засвоює нову соціальну позицію.

Та реальність сьогодення свідчить, що саме серед підлітків зростає злочинність, поширюється наркоманія. Ці явища зумовлені, звичайно, не тільки особливостями підліткового віку, а й соціальними та економічними проблемами в Україні. Негаразди, породжені проблемами соціального середовища, "помножені" на кризу перехідного періоду у психічному розвитку, створюють проблеми не тільки для підлітка, а й для суспільного життя в цілому. Тому проблема психопрофілактики з метою підготовки школяра до кризи підліткового віку є не тільки психолого-педагогічною, а й соціальною, а система виховного впливу в школі та сім'ї повинна бути спрямована на виховання самосвідомості у молодших школярів, що допоможе їм перейти до підліткового віку психологічно підготовленими і уникнути негативних проявів підліткового віку.

Одним із шляхів такої психологічної та соціально-педагогічної підготовки є виховання молодших школярів за міжнародною програмою "Self-esteem" (самооцінка), програмою виховання особистості дитини, соціальної відповідальності та позитивної самооцінки. Ця програма народилася у США більше тридцяти років тому зусиллями психологів, педагогів, батьків. Причини, які підштовхнули до створення програми — це проблеми суспільства: самогубство серед дітей, підліткова вагітність, підліткова наркоманія, сектанство. Очолив роботу по вихованню за цією програмою Роберт Різнер — директор Національної ради з програми "Self-esteem". У США ця програма визнана національною, застосовується у державних і приватних школах в більшості штатів країни.

Згідно основним положень програми для розвитку гармонійної особистості необхідно виховувати у дитини такі почуття:

1. Почуття безпеки (впевненості).

Розвиток впевненості у своїх силах, відвертість, відсутність страху успілкуванні з дорослим, розуміння правил та обмежень. Для цього необхідно створити взаємовідносини, що базуються на довірі, встановити розумні та обгрунтовані обмеження і правила, поступово їх розширювати, забезпечити позитивне ставлення з боку оточуючих.

2. Почуття індивідуальності.

Передбачає всебічне знання себе: зовнішність, анатомія, риси характеру, вміння цінувати все те що дала природа: зір, слух і т. д. Для цього необхідно навчити дитину робити точний самоопис зовнішності і характеру, створити відчуття унікальності, посилювати здатність визначати і висловлювати емоційні ставлення.

3. Почуття належності.

Мається на увазі виховання почуття належності до своєї сім'ї, до певної групи, колективу, держави. Для цього необхідно збільшити можливості для вдосконалення дружніх стосунків з оточуючими, формувати почуття гордості за належність до певної нації.

4. Почуття цілеспрямованості.

Дитині потрібно знати свої сильні та слабкі сторони і ставити перед собою реальні цілі, самовдосконалюватись через їх досягнення, вміти правильно формувати мотивацію своїх вчинків. Для цього необхідно розвивати здатність приймати рішення, аналізувати теперішні і минулі успіхи у навчанні і поведінці, вчити, як робити кроки до успішного досягнення поставленої мети.

5. Почуття компетентності.

Це впевненість у своїх силах, здатність переборювати труднощі та недоліки свого характеру, вміння знаходити у собі талант, усвідомлювати свою унікальність. Для цього необхідно забезпечити можливість збільшити впевненість у особистій компетентності і силах, навчити, як прослідкувати та оцінювати особистісний прогрес, вчити переборювати слабкі сторони характеру та вчитись на помилках. Навчити розуміти необхідність самосхвалення для виконання завдання. Обов'язково мати свого героя, не забувати про те, що герої живуть поруч.

Для розвитку гармонійної особистості дитині та педагогу необхідно пам'ятати такі правила:

— необхідно обов'язково любити і цінувати самого себе, тільки тоді навчисься любити іншого;

- розвиток особистості — головне завдання системи освіти, тому необхідний не авторитарний, а особистісно-діяльнісний підхід до особистості учня;
- потрібно навчити дитину брати на себе відповідальність за своє життя: та сам відповідає за стан своїх почуттів і за відносини з оточуючим;
- необхідно виховувати не тільки почуття обов'язку і дисципліни, а співчуття, сприяння, готовність до активної взаємодії;
- якщо людина не цінує своє життя, вона не зможе цінувати життя іншої людини;
- люди з адекватною самооцінкою не вважають себе кращими за інших.

Аналізуючи основні положення міжнародної програми виховання "Self-esteem", можна зробити висновок, що вона ґрунтується на теоретичних засадах гуманістичної особистості. У розробку даної концепції особистості покладено праці видатних психологів К.Роджерса, А.Маслоу, Ф.Франкла.

Фундаментальною передумовою теорії Роджерса є припущення, що люди використовують свій досвід для окреслювання себе, визначення себе. Первинні конституції, які складають систему координат, у яких можуть люди створювати і змінювати свої уявлення про самих себе такі: поле досвіду, самість, ідеальна самість, конгруентність, самоактуалізація. Коротко зупинимось на деяких теоретичних положеннях теорії особистості К.Роджерса, які відображені у програмі:

— Самість — це організований ґештальт, який постійно знаходиться у процесі формування по мірі зміни ситуації.

— Прийняття себе такою, якою людина дійсно є, а не такою, якою вона хотіла б бути, — ознака душевного здоров'я. Таке прийняття не є покірливість, це засіб бути ближче до реальності, до свого актуального стану. Образ ідеальної самості, у тій мірі, у якій він сильно відрізняється від реальної поведінки і цінностей людини — одна із перешкод у особистісному зростанні.

— У кожної людини є прагнення стати компетентною і здбною настільки, наскільки тільки це можливо для неї біологічно. Як рослина прагне бути здоровою рослиною, так людина прагне стати цілісною, повною особистістю, яка самоактуалізується.

— Як тільки дитина починає усвідомлювати себе, у неї розвивається потреба у позитивній увазі: "Ця потреба універсальна для людей, вона всепроникла і постійна в людині. Є вона вродженою чи набутою — неістотно для теорії."

— Любов настільки важлива для дитини, що "вона починає керуватися у своїй поведінці не стільки тим, настільки досвід підтримує і посилює організм, стільки вірогідністю отримання материнської любові".

— Взаємодія з іншою людиною дає індивідууму можливість безпосередньо виявити, відкрити, пережити і зустріти свою дійсну самість.

— "Хороше" життя — це процес, а не стан буття. Це напрям, а не призначення.

Проблема самоактуалізації особистості розвинута також у працях А.Маслоу. Вчений вільно визначає самоактуалізацію як "повне використання талантів, здібностей, можливостей" і т. д. "Я уявляю собі людину, яка самоактуалізується, — констатує А.Маслоу, — не як звичайну людину у якої нічого не віднято. Середня людина — це повна людська істота, із заглушеними і придушеними здібностями і обдаруваннями".

Видатний психолог досліджував самоактуалізацію, вивчаючи життя, цінності і відношення людей, які, на його думку, були найбільш душевно здоровими і творчими, і досягли більш оптимального, ефективного і здорового рівня функціонування, ніж "середні" люди. Наведемо приклади характеристик людей, які самоактуалізуються: "більш ефективним сприйняттям реальності і більш комфортабельне відношення до неї, "прийняття себе, інших, природи", "спонтаність, простота, природність", "розрізнення засобів і цілей, добра і зла", "філософське невороже почуття гумору" і т. д. А.Маслоу вважає, що самоактуалізація — це не відсутність проблем, а рух від плінних та нереальних проблем до проблем реальних.

Аналізуючи основні положення програми виховання "Self-esteem", можна відзначити що у ній відображена ієрархія людських потреб за Маслоу:

- 1) фізіологічні потреби;
- 2) потреба у безпеці;
- 3) потреби у любові і прихильності;
- 4) потреба у визнанні та оцінці;
- 5) потреба у самоактуалізації — реалізації потенцій, здібностей і талантів людини.

Однією із важливих проблем гуманістичної психології є проблема смислу людського життя. З точки зору В.Франкла, людське життя повне смислу до самого кінця; людина відповідає за реалізацію цінностей до останнього моменту свого існування, адже бути людиною — це означає бути свідомим, відповідальним.

Таким чином ми переконались у тому, що програма "Self-esteem" має глибоку наукову основу і базується на гуманістичній концепції особистості.

Виховання молодших школярів за програмою "Self-esteem" допомагає формувати в учнів адекватну самооцінку, навчатись любити і поважати себе. Це — одна із найважливіших умов

зменшення вірогідності кризового підліткового віку. Адже відомо, що часто підліток скоює правопорушення виключно через бажання самоствердитись, підвищити свою самооцінку у власних очах та в очах своїх друзів. Система виховання у сім'ї і школі (або відсутність будь-якої системи виховання) часто сприяє вихованню у дітей низької самооцінки, обтяжує дитячу свідомість почуттям провини. А виховання за програмою "Self-esteem" допомагає людині навчитись сприймати себе реально, але в той же час з позиції любові до себе, спонукає до самовиховання і самовдосконалення.

Важливим моментом у розвитку особистості є те, коли вперше дитина почала замислюватись про своє життя, шукати смисл свого існування. Досвід роботи практичних психологів дає підстави стверджувати, що 50 % підлітків не усвідомлюють свого "Я", живуть так би мовити, "за інерцією". Таким підліткам необхідний зовнішній поштовх для того, щоб вперше замислитись над сенсом свого життя. Виховання за даною програмою допомагає вирішити цю проблему. Для прикладу продемонструємо структуру заняття з дітьми у початковій школі.

Вчитель або психолог пропонує дітям дати відповідь на запитання: "Хто найголовніша людина у світі?". Діти як правило по-різному відповідають на це питання. Потім ведучий пропонує підійти до нього і побачити, хто є найголовнішою людиною у світі (у ведучого у книзі сховане дзеркало і дитина бачить у ньому себе). Таким чином, дитина усвідомлює, що вона для себе найголовніша у світі, що саме вона несе відповідальність за своє життя і за свої вчинки. Дорослий допомагає своїм вихованцям зробити важливе відкриття, яке допоможе у майбутньому дитині позбавитись багатьох проблем, пов'язаних із самооцінкою і самоставленням. Але в той же час дитина вчиться розуміти, що людина, яка любить і цінує себе саму, вмє любити і цінувати іншого, адже висока самооцінка не є ознакою зверхнього ставлення до інших.

За даними психологічних досліджень, кожна друга дитина почуває себе самотньо, тобто у неї не задовільняється потреба у належності. Ця проблема породжується системою сімейних взаємовідносин, відсутністю поваги до дитячої особистості з боку педагогів та іншими причинами. Програма "Self-esteem" допомагає створити класний колектив, у якому панує атмосфера доброзичливості та взаємодопомоги. Таким чином, програма "Self-esteem" передбачає задоволення базових потреб особистості у любові і самоповазі.

Виховання молодших школярів за міжнародною програмою "Self-esteem" відповідає гуманістичній концепції особистості, передбачає гармонійний розвиток дитини. В процесі виховання за цією програмою дитина набуває соціального досвіду, вчиться розуміти себе та інших людей, готується до правильної оцінки стресових ситуацій та виходу із них. Тому дана програма допоможе підготувати молодших школярів до безкризового підліткового віку. Це, звичайно, не означає, що закономірна психологічна криза не торкнеться особистості підлітка вихованого за цією програмою. Але дана система виховання допоможе вступити юній особистості у підлітковий вік психологічно підготовленою, швидше зорієнтуватися у новій соціальній ситуації розвитку.

Ефективність роботи за програмою можна продемонструвати, порівнявши дані нашого дослідження за тестом-опитувачем самовідношення Століна-Пантілеєва. Даний тест дає можливість оцінити різні складові самоставлення. Наведемо середні арифметичні показники за даними тесту опитування:

Назва шкали	на початку експерименту	в кінці експерименту
1) шкала глобальне самовідношення	66,06 %	75,23 %
2) шкала самоповаги	59,87 %	66,36 %
3) шкала аутосимпатії	38,36 %	67,89 %
4) шкала чекання позитивного інтересу інших	37,34 %	59,87 %
5) шкала самоінтересу	81,72 %	91,79 %
6) шкала самовпевненості	56,18 %	63,87 %

Аналізуючи результати дослідження, можна переконатись, що дана методика ефективна в роботі з підлітками і має вплив на розвиток позитивного самоставлення особистості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Психодіагностичні матеріали по вивченню особистості школяра. - Мінськ, 1989.
2. Теории личности в западно-европейской и американской психологии. Хрестоматия по психологии личности. - Самара, Издат. Дом "БАХРАХ", 1996.